

Ο ΜΑΡΑΘΩΝΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΑΤΟΠΑ

Χρήστος Διονυσόπουλος

Φιλολόγος, Ιστορικός, Αρχαιολόγος, πρώην Επιστημονικός Συνεργάτης της Ακαδημίας Αθηνών,
Επίτιμος Σχολικός Σύμβουλος

Η μάχη του Μαραθώνα δεν περιορίστηκε στο χώρο που βρίσκεται σήμερα ο Τύμβος, Αρχισε εκεί, αλλά επεκτάθηκε στο Μεγάλο Έλος, όπου έγινε και η φονικότερη συμπλοκή, και τερματίστηκε στην παραλία του Σχοινιά, όπου είχαν σύρει τα πλοία τους οι Πέρσες. Επί αυτού μαρτυρείς, επιβεβαιωμένες και από τους σύγχρονους ερευνητές, μας καταθέτουν ο Ηρόδοτος, ο Αισχύλος, ο Παισαίνιος κ.ά.

Ο υπουργός Πολιτισμού δικαιολογεί την απόφασή του να εγκατασταθεί το κωπηλατοδρόμιο στο χώρο του αποξηραμένου πλέον Μεγάλου Έλους, με το επιχείρημα ότι το σημείο αυτό δεν σχετίζεται με το πεδίο της μάχης, γιατί την εποχή εκείνη καλυπτόταν από τη θάλασσα. Την απόφασή του βασίζει σε πορίσματα ερευνών που έγιναν στην περιοχή του Μαραθώνα από τους καθηγητές κ.κ. Ηλ. Μαρσιόλακο και R. Paerle, τη δεκαετία του '80.

Ο κ. Μαρσιόλακος επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό του υπουργού Πολιτισμού και, επικαλούμενος τις έρευνες του R. Paerle, δίνει στη δημοσιότητα σχετικό χάρτη με τη σημεινή ακτογραμμή της πεδιάδας του Μαραθώνα και με εκείνη του 490 π.Χ. (εικ. 1).

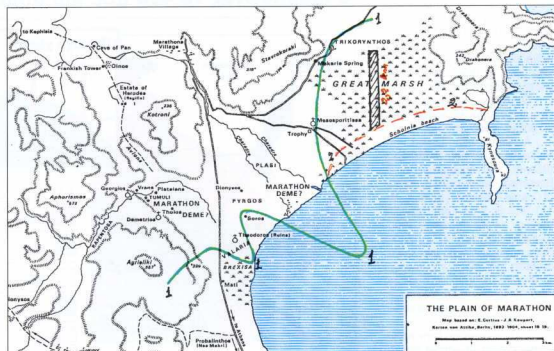
Ο χάρτης αυτός είναι αναπαράγωγη ενός χάρτη του R. Paerle, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Journal of Coastal Research*, Special Issue, No 17

(1995), σελ. 57 (εικ. 2). Η διαφορά είναι ότι η ακτογραμμή εδώ αφορούν: α) την πρώτη κλασική περίοδο, της οποίας την έναρξη ο Paerle τοποθετεί στο 480 π.Χ., β) τον 7ο αι. π.Χ. (βλ. ανωτ. περιοδ., σσ. 57, 58). Επίσης, με την ένδειξη "Athenians" ο χάρτης αυτός τοποθετεί τον Τύμβο μέσα στη θάλασσα, ενώ ο χάρτης Μαρσιόλακου σημειώνει την ένδειξη "Αθηναίοι" στο χώρο της στεριάς και, επιπρόσθετα, την ένδειξη «Πέρσες» μέσα στη θάλασσα, υπονοώντας προφανώς τον περσικό στόλο.

Τα πρώτα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τη σύγκριση των ενδείξεων των δύο κατά τα άλλα πανομοιότυπων αυτών χαρτών είναι τα εξής: Η συνειδητή τοποθέτηση του Τύμβου μέσα στη θάλασσα από τον κ. R. Paerle, το έτος 480 π.Χ., υποδηλώνει προφανώς ότι η ακτογραμμή για το έτος της μάχης θα ήταν κατ' αυτόν διαφορετική. Ο κ. Paerle δείχνει στο χάρτη ότι μια σημαντική μεταβολή παρατηρήθηκε στην ακτογραμμή μεταξύ του 480 π.Χ. (δηλαδή δέκα χρόνια μετά τη μάχη) και του 7ου αι. π.Χ.

Ο κ. Μαρσιόλακος, μολοντί υιοθετεί τις απόψεις του κ. Paerle, βλέπει εντούτοις την ίδια ακριβώς διαφορά, αλλά μεταξύ του 490 π.Χ. και του 2001 π.Χ.

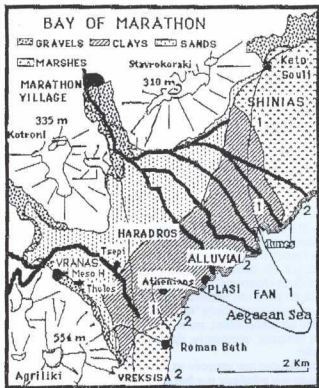
Εν πάση περιπτώσει, εφαρμόζοντας τα χάρτη Paerle/Μαρσιόλακου στο γνωστό ιστορικό χάρτη των Ε.



1. — Ακτογραμμή χάρτη Μαρσιόλακου/Paerle (490 π.Χ./480 π.Χ.).

2. - - - Ακτογραμμή χάρτη C. Baeteman (1500 π.Χ.).

Κωπηλατοδρόμιο.



2. Χάρτης R. Paepo, περιοδικό *Journal of Coastal Research*, Special Issue, No. 17 (1995), σ. 57. Στις σελ. 57 και 58, η έναρξη της πρώιμης κλασικής περιόδου τοποθετείται στο 480 π.Χ.

Curtius και J. A. Kaupert (*Karten von Attika*, Berlin, 1893-1904, φιλ. 18-19), διαπιστώνουμε τα εξής:

1. Το Μεγάλο Έλος εξαφανίζεται υπό τη θάλασσα και ο Σωρός επίσης.

2. Η ακτογραμμή στην κάτω αριστερή γωνία του χάρτη, που επεκτείνεται στο λόφο Αγριελί, δείχνει να εγγίζει το ύψος των 400 μ. περίπου, πράγμα που σημαίνει ότι και οι γύρω λόφοι, που έχουν ύψος χαμηλότερο, Κοτρώνι (235 μ.), Σταυροκοράκι (310 μ.), Δρακονέρα (242 μ.), καλύπτονταν από τη θάλασσα και, κατά συνέπεια, όλη η πεδιάδα του Μαραθώνα βρισκόταν κάτω από τη θάλασσα κατά την εποχή της μάχης (εικ. 3).

Ο χάρτης αυτός, επομένως, είναι εκτός τόπου και χρόνου, πολύ μάλλον αφού αυτοαναιρείται!

Αντίθετα, μια έρευνα του Center for Quaternary Stratigraphy (Βέλγιο), που δημοσίευσε ο C. Baeteman, στο περιοδικό *Journal of Coastal Research* [1 (1985), σσ. 173-185], με τίτλο «Late Holocene Geology of the Marathon Plain» (Greece), μας δίνει λεπτομερή και αξιόπιστα στοιχεία, χρήσιμα για τη σύνθεση της εικόνας της γεωμορφολογικής εξέλιξης της περιοχής κατά την Ολόκαινο περίοδο, μέχρι και το 490 π.Χ. Συνολικά τα κυριότερα πορίσματα:

1. Η ακτογραμμή στην περιοχή του Σχινιά, σε κάποια χρονική

περίοδο πριν από το 3.000 π.Χ., ήταν 1 χλμ. περίπου πιο μέσα από τη σημερινή, ενώ, γύρω στο 1.500 π.Χ., η διαφορά αυτή μεταξύ της σημερινής και της τότε ακτογραμμής μειώθηκε στα 500 μ. περίπου.

2. Μετά το 1.500 π.Χ. η περιοχή αυτή έμοιαζε με ένα υγρό έλος με γλυκό νερό, κατά την εποχή των βροχών, που εναλλάσσονταν με περιοχές στεγνής επιφανείας γης, κατά την ξηρά περίοδο.

3. Το 490 π.Χ., όταν οι Πέρσες και οι Έλληνες πολεμούσαν στην περιοχή του Σχινιά, η ακτογραμμή βρισκόταν πιο μέσα απ' ό,τι σήμερα, και στο τοπίο κυριαρχούσε ένα πυκνόφυτο λασπωδες έλος (εικ. 4).

Δεν διευκρινίζεται πόσο πιο μέσα βρισκόταν η ακτογραμμή το 490 π.Χ., αλλά μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η διαφορά τότε, μετά την παρέλευση 1.010 ετών, θα ήταν μικρότερη των 500 μ.

Επίσης, ο Αμερικανός γεωγραφολόγος κ. R. K. Dunn, μετά από πρόσφατη γεωλογική έρευνα που διεξήγαγε σε όλη την έκταση της πεδιάδας του Μαραθώνα, κατέληξε στα εξής συμπεράσματα:

1. «Κατά την εποχή της μάχης, η νοτιοδυτική πεδιάδα εκκλιμακωμένη από τον ποταμό Χαράδρα και την προσχωγιγενή περιοχή του, ενώ η βορειοανατολική πλευρά ήταν μια εκτεταμένη βλωτώδης λίμνη, που οριοθετούνταν από την παραλία του Σχινιά και

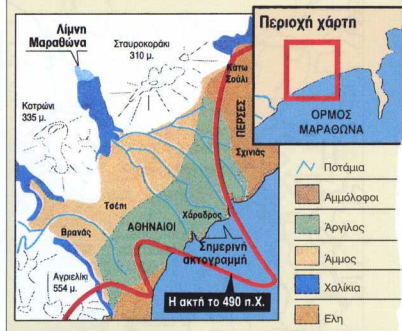
από μια κοίτη ποταμού, στο βορειότερο σημείο της περιοχής, που οδηγούσε στη θάλασσα.»

2. Οι εκτιμήσεις ότι οι Πέρσες εξαναγκάστηκαν να περάσουν, κατά την υποχώρησή τους, μέσα από τη βλωτώδη αυτή περιοχή, είναι προφανώς ορθές, γιατί «βασιλεύονται σ' αυτό που σήμερα γνωρίζουμε για την τοπική γεωμορφολογία».

3. Θεωρείται πολύ πιθανό νεολιθικές εγκαταστάσεις να κατοικούν ταμμένες κάτω από το προσχωγιγενές έδαφος βόρεια και δυτικά του Μεγάλου Έλους (βλ. R. K. Dunn, «The Marathon Plain: Occupation, Site Density and Land Use Established Through Reconstructions», ASCSA, Newsletter, φθινόπωρο 1997, τεύχ. 40, σ. 7, σχ. 5). Θα προσθέταμε εδώ ότι σ' αυτή την περιοχή ίσως πρέπει να αναζητηθούν τα λείψανα του ιερού της Αθηνών Ελευθέρως, δεδομένης της σχέσης που φέρεται ότι είχε η προσωινμία της θεάς με το έλος (βλ. Πίνδαρ., *Ολ.*, 13, 54. Σχολ. έκδ. *Drachman: Eλευθέρως* από τον εν *Μαραθώνα Έλους*).

Οι γεωλογικές αυτές έρευνες επιβεβαιώνουν την εικόνα του τοπίου που μας δίνουν οι αρχαίες μαρτυρίες για την πεδιάδα του Μαραθώνα, την περιοχή του Έλους και την καταδίωξη των Περσών μέσα σ' αυτό και στην παραλία του Σχινιά κοντά στα πλοία του εχθρού (βλ. Πλάτ., *Μενέξ.* 240

Ο Μαραθώνας το 490 π.Χ. και σήμερα



3. Εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 21/2/01, σ. 47.

ς, Σχόλ.: τόπος τη φύσει τραχύς, δισπίπαστος, ἔχων ἐν αὐτῷ πηλοῦς τεχνήν, λίμνας, Ἀριστοφ., *Λυσιστρ.* 1031, Σχόλ.: ἔστι γὰρ ἀλαῶδης καὶ κάθυγρος ὁ τόπος. Πλουτ., *A* 32,7: ἔστι δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι λίμνη τὰ πολλὰ ἐλώδης, ἐς ταύτην ἀπειρία τῶν ὠδῶν φεύγοντες ἐσιπίπτουσιν οἱ βάρβαροι καὶ σφίσι τὸν φόνον τὸν πολὺν ἐπὶ ταύτῃ συμβῆναι λέγουσιν. *A'* 15,3 (περιγραφή τοῦ πίνακα τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνα στὴν Ποικίλη Στοά): φεύγοντες εἰσὶν οἱ βάρβαροι καὶ εἰς τὸ ἔλος κωθῶνται ἀλλήλους... νῆες τε αἰ φοιῖσσαι, καὶ τῶν βαρβάρων τοὺς ἐσιπίπτοντας ἐς ταύτας φουεῖοντες οἱ Ἕλληνας. *A'* 14,5 (για τὸν Αἰσχύλο): καὶ ὡς τῆς ἀνδρείας μάρτυρας ἔχει το Μαραθῶνι ἄλλος καὶ Μήδων τοὺς αὐτοῦ ἀποβάτας. Ἡρόδ., *VI*, 113: φεύγοντα δε τοῖσι Πέρσῃσι εἰπόντο κἀπόντες, ἐς ὃ ἐς τὴν θάλασσαν ἀπικόμενοι πῦρ τε αἴτεον καὶ ἐπελαμβάνοντο τῶν νηῶν. Ἀριστοῦδ., *Παναθ.* (ἐκδ. Behr), 109: οὐτε γὰρ τὸ ἔλος οὐτὴ ἡ θάλασσα ἀροῦνται αὐτοῦς ἐδέχτο.

Τὰ πλοῖα τῶν Περσῶν, 600 τὸν ἀριθμὸ (βλ. Ἡρόδ., *VI*, 95), κάλυπταν μὲν ἕκαστα 4 χλμ. περίπου, δηλαδή σχεδὸν ὅλο το μήκος τῆς ακτῆς τοῦ Σχοινιά. Οἱ Πέρσες ἀριθμοῦσαν πάνω ἀπὸ 40.000 ἄνδρες (βλ. H. T. Wallinga, *Tirime and its Crew*, *Actus Studies in Honour of H. L. W. Nelson*, Utrecht 1982, σσ. 463-82. *Ships and Sea-Power before the Great Persian War: the ancestry of the ancient tirime*, Leiden 1993, σσ. 133, 137-142). Ὁ στρατὸς αὐτὸς, μαζὶ με δούλους καὶ ἵππους, δὲν μπορεῖ παρά να εἶχε ἀπλωθεῖ κατ' ἀνάγκη ἐν ὅλο το μήκος τῆς ακτῆς που βρίσκονταν τὰ πλοῖα καὶ σ' ὅλη τὴν πεδιάδα που ἐκτείνεται μέχρι τὸν Χάραδρο, το Σταυροκοράκι, τὴ Μακαρία καὶ το Κάτω Σουλι, ἐνὸ το Μεγάλο Ἐλος προσηφοντο μετὰ ἑἰδικῶς τόπος για τὴ βοσκὴ τῶν ἵππων.

Οἱ Ἀθηναῖοι μαζὶ με τοὺς Πλαταιεῖς δὲν υπερέβαιναν τοὺς 10.000-11.000 σπλίτες. Σ' αὐτοὺς πρέπει να προσθέσουμε καὶ ἕναν ἀπροσδιόριστο ἀριθμὸ δούλων που ἀκολουθήσαν στη μάχη τοὺς κυρίως τοὺς ἑλεῦθεροι πλέον πολίτες. Ὁ ἄγκος αὐτὸς τοῦ στρατοῦ τῶν ἀντιπάλων —συνολικά πάνω ἀπὸ 50.000—, που ἀποδύθηκε σ' ἕναν λυσσάλο, ἀμφίροπο καὶ μεγάλῃς διάρκειας ἀγώνα, δὲν ἀφῆνε καμιά ἀμφιβολία ὅτι εἶχε μεταβάλει ὅλη τὴν πεδιάδα ἐς πεδίο μάχης.

PALEOGEOGRAPHY OF THE AREA OF SHINIAS

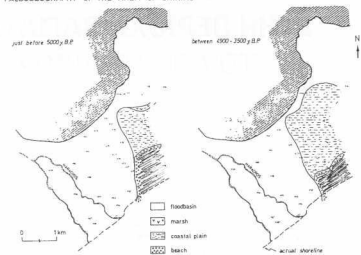


Figure 11. Paleogeographical reconstruction of the Shinias area in the periods just before 5000 BP and between 4900 to 3500 BP showing the situation of the shorelines and the extension of the coastal plain.

basin was successively influenced by salt or brackish water inundation, which did not always affect the entire area. Why the carbonator mud was deposited only in that particular period and not in the shallow lagoons occurring before and after, still remains a mystery and should be investigated further. At the end of this period (about 3500 BP) the shoreline with its coarse sand and gravel beach deposits was extended far to the south, about 500 m south of the present shoreline (Figure 11).

After this important period, characterized by oscillating fresh and salt water conditions, the basin again became a shallow lagoon which quickly evolved into a fresh water environment with plentiful vegetation. Numerous oxidation phenomena over the entire lagoonal sequence show that the area regularly became emergent. Such an area can be visualized as a wet fresh-water marsh in the rainy season alternating with areas of dry land surface

during the dry season. The extension of the plain now slightly exceeded the former coastal plain in all directions. At the end of this stage of development, peat accumulation took place in the northern part of the plain.

The final stage shows a completely different picture. The Haradros and other small rivers became active again and the entire plain reverted to a backswamp. Except for a restricted area in the northernmost part of the basin (where peat accumulation continued) and the easternmost area, alluvial sediments were deposited over the entire plain. The Marathon Plain once again became a floodbasin and the last depositional stage was dominated by fluvialite systems.

Exactly when this important change occurred is still problematic. The ages of the two peat layers occurring close to each other in these fluvial deposits are quite distinct: 2480±60 BP and 1360

Εξάλλου, ἀπὸ τὴ στιγμή που στόχος τῶν Ἀθηναίων, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀφήγησή τοῦ Ἡρόδοτου, ἦταν να μὴν ἀφήσουν τοὺς ἐχθροὺς τοὺς να πλησιάσουν στα πλοῖα, δὲν εἶναι δύσκολο να συμπεράνουμε ὅτι οἱ Πέρσες ὠθήθησαν κατόπιιν σχεδίου προς τὸ ἔλος.

Τὸ κωπηλατοδρόμιο, επομένως, προβλέπεται να κατασκευαστεῖ ἐς χώρο που διεξήχθη ἡ μάχη. Μάλιστα, να εὐχεθῶμε ὅτι ἀκτογραμμῆ, τὸ 490 π.Χ., ἦταν 500 μ. περίπου πιο μέσα απ' ὅτι σήμερα, τὸ νοτιότερο τμήμα του θα συμπίπτει με χώρο που εἶχαν καταλάβει τὰ περσικά πλοῖα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μάχης, ἐνὸ ὁλόκληρο τὸ ἔργο να πληθεῖ βότανα ζωτικὸ χώρο τοῦ Μαραθῶνος ἄλλοις, ὅπου μάλιστα, σύμφωνα με τὸ πόρισμα τοῦ R. K. Dunn, βρίσκονται πιθανότατα θαμμένες νεολιθικές εγκαταστάσεις (εἰκ. 3).

Ὅταν οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν λόγο για «Μαραθῶνιον ἄλλος» (καὶ «ἄλλος» σημαίνει κατὰ το ἰερό), ἀναφέρονταν κυρίως σ' αὐτὴ τὴ βορειοδυτικὴ πλευρὰ τῆς πεδιά-

δος, στα χαρτιμῶνο λιβάδι με τὸ ἔλος καὶ τῆς λίμνης του, στον σπῆνο λυγροβιότοπο με τὴν πηλοῖα πανίδα (βλ. Πλουτ., *A'* 14,5: *Τὸ Μαραθῶνι ἄλλος καὶ Μήδων τοὺς αὐτοῦ ἀποβάτας*. Ἀριστοφ., *Λυσιστρ.*, 1031, Σχόλ.: ἔστι γὰρ ἀλαῶδης καὶ κάθυγρος ὁ τόπος. Ὀρσιβ., 245-246: ὅσα τ' ἐυδρόσους γῆς τόπους ἔχετε λευμῶνα τ' ἐρόντα Μαραθῶνος). Ὡστόσο, θεωρούσαν ἰερὴ καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ περιοχὴ τῆς πεδιάδας, τὴ νοτιοανατολική, τὴν καλλιερηγμένη γῆ, τὴν κατὰφυγτὸ ἀπὸ ελαιῶνος καὶ ἀμπέλια (βλ. Πινδ., *Ὀλ.*, 13, 110: *λαπαρά Μαραθῶν. Νόννος, Διον.*, 13, 184: *τέμενος βαθυθῆνδρον ελαιόκομο Μαραθῶνος*, 18,18: *βότρους ελαιήτονος Μαραθῶνος*). Ἐπίσης, ἡ ἐννοία «ἄλλος» ὡς κατὰ το ἰερό ἀποδιδοῦσαν ὄχι μόνο με στεριὰ ἀλλὰ καὶ ἐς θάλασσα (βλ. Αἰσχύλ., *Πέρσαι*, 111: *πόντιον ἄλλος= ἰερὴ θάλασσα*). Ὅλος λαῖπον αὐτὸς ὁ χώρος, με τὴν πεδιάδα καὶ τὴ θάλασσα του, εἶναι ἰερό, ἐνιαῖος καὶ ἀδιαιρέτος ἐς ὅλη τὴν ἐκτάση καὶ οφειλοῦμε να τον σεβαστοῦμε.

4. Παλαιογεωγραφικὴ ἀναστροφή τῆς περιοχῆς τοῦ Σχοινιά κατὰ τῆς περιόδου πριν ἀπὸ τὸ 5.000 π.Χ. καὶ μετεωτὸ του 4.900 καὶ του 3.500 π.Χ.
Η κατάσταση τῶν ἀκτογραμμῶν καὶ ἡ ἐπέκταση τῆς παραλιακῆς χώρας.